

dr. Roger Janssen o.s.c.

**NORMATIEVE GEMEENSCHAPPEN
BIJ DE KRUISHEREN:
een historische verkenning**

Maaseik
april 2017

INHOUDSOPGAVE

Inhoudsopgave	4
Probleemstelling	7
HOOFDSTUK I:	
De oorspronkelijke doelen van de Orde van het Heilig Kruis	11
De oorsprong van de Orde van het Heilig Kruis	11
Vita mixta en armoedebeleving bij de kruisbroeders	17
Naar een hiërarchische ordening in de dertiende en veertiende eeuw	21
Eenheid in verscheidenheid	25
Rebellie (ongehoorzaamheid) en simonie (niet naleven van de gelofte van armoede) brachten de normatieve gemeenschap in de veertiende eeuw in gevaar	29
Kenmerken van een normatieve gemeenschap in de orde 1248-ca. 1410	35
HOOFDSTUK II:	
Herstel van de observantie en centralistie ter bevordering van de normatieve gemeenschap in de 15de en 16de eeuw	41
Herstel van de observantie werd uitgedragen door enkele kloosters en daarna van bovenaf geleid	41
De vita contemplativa was gericht op eenvoud en nederigheid	45
Kruisspiritualiteit	47
Kenmerken van een normatieve gemeenschap in de 15de en het begin van de 16de eeuw	51
HOOFDSTUK III:	
De normatieve gemeenschap ten tijde van Reformatie en Contrareformatie, 16de en 17de eeuw	57
De invloed van de Reformatie en de Contrareformatie	57
In de zeventiende eeuw nam de centralisatie opnieuw toe	63
Ambten en taken in het klooster	65
Kenmerken van een normatieve gemeenschap in de tweede helft van de 16de en de 17de eeuw	71

HOOFDSTUK IV:	
De ondergang van de normatieve gemeenschap in de achttiende eeuw	79
Het kloosterleven van de Kruisheren werd spiritueel en materieel leeg gelepeld in de achttiende eeuw	79
Kenmerken van een normatieve gemeenschap op het einde van het ancien régime	85
HOOFDSTUK V:	
De normatieve gemeenschap in de negentiende eeuw	91
Kruisspiritualiteit (1840-1899)	91
Magister-generaal en prior localis: een gedeeltelijke transformatie	93
Vita mixta	101
Kenmerken van een normatieve gemeenschap in de jaren 1840-1900	105
HOOFDSTUK VI:	
De normatieve gemeenschap in de eerste helft van de twintigste eeuw	113
Romeinse bevoogding en nieuwe constituties	113
Vita mixta	117
Kruisherenspiritualiteit (1900-1940)	121
Het boeteleven	123
Kenmerken van een normatieve gemeenschap in de jaren 1900-1940	125
HOOFDSTUK VII:	
De normatieve gemeenschap in de tweede helft van de twintigste eeuw	133
Behoeftte aan indeling van de orde in provincies	133
Nieuwe constituties in 1967	135
Het generaal kapittel van 1973	141
De ambtsduur van de magister-generaal	143
De zending van de orde in de wereld	143
Inculturatie en interculturatie	145
Priorijen, rectoraten, buitenkloosters en regio's	145
Kenmerken van een normatieve gemeenschap in de jaren 1940-1999	149
HOOFDSTUK VIII:	
Transformatie van de orde (2003-2015-2021)	157
Normatieve gemeenschappen in een provincie met drie priorijen	157
Broederschap is een wezenskenmerk van het gemeenschapsleven	159
De toekomst van de kruisherenprovincies in vraag gesteld	159
Relict van het Generaal Kapittel van 2015	161

BESLUIT	167
WELKE CRITERIA HEBBEN DE KRUIBROEDERS/KRUISHEREN IN DE LOOP VAN HUN LANGE GESCHIEDENIS GEHANTEERD MET BETREKKING TOT DE NORMATIEVE GEMEENSCHAP?	171
Gemeenschapsleven	171
Vita mixta	181
Vita apostolica	187
Kruispiritualiteit	189
Bestuursvorm (priorij/generalaat; priorij/provicialaat/generalaat; generalaat/priorij/generalaat/provicialaat/priorij)	195
HET KLOOSTERKLEED VAN DE KRUISHEREN	203
Selectieve bibliografie	221
ONDERZOEKSVRAGEN	226
Lijst van afbeeldingen	228
Index persoonsnamen	234
Index plaatsnamen	237
Index begrippen	240
Colofon	248

PROBLEEMSTELLING

Volgens de oudste historische bronnen wil de verticale, rode balk van het rood-witte Jeruzalemmer kruisherenkruis zeggen: geheel gedrenkt worden in het lijden, in het bloed van Christus. De horizontale, witte balk verwijst naar het water dat uit de wonde stroomde bij het doorboren van Christus' zijde op Goede Vrijdag en heeft het deelachtig worden aan de zuiverheid van Christus op het oog.

Vele bepalingen van de generale kapittels gaven preciseringen over het zichtbaar dragen van het kruisherenkruis. Daarin was wel een evolutie waarneembaar. In 1410 bijvoorbeeld sprak het generaal kapittel over het triomferend kruis van Christus, waarmee de kruisheren bekleed zijn. In zijn boekje *Clavis Coeli* beweerde Theodorus Dalenius in 1628, dat de kruisbroeder het kruis op de borst droeg om bij anderen het Lijden van Christus in herinnering te brengen. En in 1770 werd gesteld dat het kruis, waarvan het een schande zou zijn als men er zich voor schaamde en waarnaar kanniken van het H. Kruis genoemd zijn, zichtbaar moet gedragen worden.

Het bovenstaande is een mooie illustratie van de vaststelling dat de kruisheren zichzelf in de loop van de geschiedenis een paar keer opnieuw hebben uitgevonden. Telkens werden nieuwe aspecten uit de eigen geschiedenis naar voren geschoven en als typisch voor de orde gepresenteerd. Andere aspecten werden als 'ongewenst erfgoed' in de vergetelheid gedrukt. Iedere keer wanneer dit gebeurde worstelde de volgende generatie kruisheren met vragen rond Kruisherenspiritualiteit en Kruisspiritualiteit, identiteit en identiteitsconstructie, de regel van Augustinus en de constituties van de orde en *last but not least* de eenheid in de verscheidenheid enerzijds en de *vita mixta* anderzijds.

De Orde van het Heilig Kruis bewoog zich inderdaad al vier keer, telkens gedurende twee eeuwen, binnen een continuüm van beschouwend versus actief religieus leven: van kloosterlijke zielzorg en contemplatie naar parochiale zielzorg, onderwijs en categoriale zielzorg. Op het einde van iedere tweehonderd jaar hebben de kruisheren telkens een periode van herbronning ingelast, die gekenmerkt werd door een terugkeer naar de *roots*, gekoppeld aan de implementatie van nieuwe religieuze accenten, vormen en inhouden. Telkens had de herbronning van doen met de discussie over broederschap en gemeenschap. De regel van Augustinus had niet zozeer de volmaaktheid van de enkeling op het oog, maar wel de volmaaktheid van de klooster-

lijke gemeenschap. Vaak werd het parochiepastoraat, waar de vroomheid doorgaans op het individu was gericht, daarom ondergeschikt geacht aan het werk dat in kloosters werd gedaan. Maar wat gedaan wanneer in het kloosterleven niet genoeg kracht, bezieling, troost en plezier lag? Lange tijd beriep de orde zich op haar statuut van exempte kloosterorde. Vóór 1925 werd dan ook nauwelijks aandacht geschonken in de statuten aan de zoektocht naar meer integratie in de Kerk door de *vita apostolica*. Daarna werd deze zoektocht een overheersende doelstelling (missionering, katholieke zuilvorming, triomfalistisch katholicisme) totdat het toenemend klerikalisme velen deed verlangen naar meer *vita contemplativa*, als oorspronkelijke invulling van de *vita apostolica*.

De huidige – de vierde - ‘bestaanscrisis’ van de orde houdt verband met de toenemende secularisering en laïcisering in Europa (en de Verenigde Staten) enerzijds en de klerikalisering binnen de afrikanisering en indonesianisering van de kruisheren in het zuidelijk halfrond anderzijds. Een belangrijke vraag is tevens of de in Europa uitstervende orde consecutief kan voortleven in de USA, Congo, Indonesië, Brazilië (en later misschien ook in Mexico). Bij de aanvang van de 21ste eeuw werd de normatieve priorij ten tonele gevoerd als hoeksteen van de eenheid in de orde. De vormgeving van zulk een kruisherengemeenschap beantwoordde in het verleden nooit aan slechts één criterium. Het aantal leden was één van de elementen waarmee rekening werd gehouden. Maar er was meer. Iedere normatieve gemeenschap ondervindt in de tijd immers differentiatie naar inkomsten, werkgelegenheid, opleidingsniveau, sociale en geografische realiteit, klerikale status en politieke context. Streven naar eenheid zonder verscheidenheid komt neer op het zoeken naar vormgeving zonder inhoud, naar meer structuur zonder broederlijkheid. De Orde van het Heilig Kruis ontsnapt niet aan deze historische consequentie en sociologische wetmatigheid. Zo treedt de verleiding om te centraliseren gemakkelijk op het voorplan in tijden van onrust en crisis. De bekoring om overmatig te differentiëren is een grote valkuil in tijden van welvaart, die genoegzaamheid geboren ziet worden.

Wat is eigenlijk een normatieve gemeenschap bij de kruisheren? Een antwoord op deze vraag proberen we te geven in onderhavige *case study*. Voor het formuleren van dit antwoord baseren we ons op een aantal boeken en tijdschriftartikelen, waarvan de referentie in de eindnoten vermeld wordt. Indien echter geen bibliografische verwijzing genoteerd wordt, baseren we ons op **R. Janssen**, *750 Years of the Crosiers. Five Turning Points in the Tradition and Renewal of the Order of the Holy Cross 1248-1998*. Rome, 1999, 170 p., ill.; **R. Janssen**, *Oord van helder licht. 800 jaar Orde van het Heilig Kruis 1210-2010*. St. Agatha-Cuijk, 2010, 384 p., ill. en **R. Janssen**, *Brotherhood in the Order of the Holy Cross, 1210-2014*. St. Agatha-Cuijk, 2015, 159 p., ill.

Vooraf kunnen we stellen dat een normatieve gemeenschap beantwoordt aan een in de tijd wisselend samenspel van de volgende constitutieve elementen:

Vooreerst was ze een gemeenschap van religieuzen (*conventus*) met het gezamenlijk bezit van een kloosterdomein (*domus*) inclusief de bediening van een gebedshuis (kerk, kapel). Werd een gebedshuis slechts door één of twee kruisbroeders bediend, dan was het een *afhankelijk huis* of een *filiaalhuis* van een *domus*.

Vervolgens was er de inachtneming van de *vita mixta*, met name de gerichtheid op de *vita contemplativa* en de *vita activa*.

Kruiscultus, Kruisascese en Kruismystiek behoorden tot de wezenskenmerken van de *Kruisspiritualiteit* en van de *Kruisherenspiritualiteit*.

Verder was er het zoeken naar integratie in de Kerk door middel van de *vita apostolica*. Tenslotte was er het streven naar eenheid tussen de conventen binnen de context van territoriale, politieke, culturele en economische verscheidenheid. Men kon kiezen uit drie modellen: in het eerste model overheerste een piramidale structuur (generale overste op de eerste plaats, lokale gemeenschap op de laatste plaats); in het tweede model domineerde het lokale niveau (normatieve priorij belangrijker dan het generale niveau); in het derde model koos men voor het provinciale niveau om de communicatie en de samenhang tussen het lokale en het hoogste niveau te bevorderen.

Voor de probleemanalyse hanteerden we als periodisering acht tijdvakken: de dertiende en de veertiende eeuw, de vijftiende en de eerste helft van de zestiende eeuw, de tweede helft van de zestiende en de zeventiende eeuw, de achttiende eeuw, de jaren 1840-1899, de jaren 1900-1940, de jaren 1940-1999 en tenslotte de jaren 2000-2015. Voor elk tijdvak verzamelden en belichtten we de constitutieve elementen om ze te kunnen ordenen in het lemma *Kenmerken van de normatieve gemeenschap*. Nadat we alle periodes hebben belicht, betrachten we een synthese van de *Kenmerken van de normatieve gemeenschap* volgens de hierboven genoemde vijf criteria: het gemeenschapsleven, de *vita mixta*, de *vita apostolica*, de *Kruisspiritualiteit* en de bestuursvorm.

Het generaal kapittel van 2015 gaf aan de magister-generaal en de generale raad de opdracht een algemeen plan voor herstructurering van de orde te ontwikkelen en uit te voeren. In dit plan zou ook de uitwerking van de betekenis van *autonome priorij* opgenomen dienen te worden ter verduidelijking en aanpassing aan de realiteit van de Orde. We zijn dankbaar dat we met onderhavige studie aan deze uitwerking hebben mogen bijdragen.

Maaseik, april 2017